

פירוש
רבינו בחיי
המבואר

ביאור על התורה לחכם הכולל המקובל האלהי מאור הגולה,
גולה ומנורת זהב על ראשו בשבע חכמות המאירים המנהירים
למחיה שלחו אלהים לשאוב מים חיים
להשקות ולהחיות נפש הצמאים והרעבים לשמוע את דברי

רבינו בחיי ב"ר אשר זצ"ל
(נוסח שער דפוס קראקא שנ"ב)

מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים
מהדורה מנוקדת ומדוייקת
בתוספת מראי מקומות ומקורות

ביאורים וצינונים

בו יתבארו דברי רבינו, ויתפרשו רמזיו וסודותיו
להטעים דבריו ולהאיר עיני לומדיו

מקורות ומילואים

בו יובאו מקורות וצינונים מדברי חז"ל, עם פנינים יקרים להשלמת והרחבת
העינים, מדברי רבותינו הראשונים והאחרונים, בשפה ברורה ונעימה

יוצא לאור בס"ד על ידי
ממלכת התורה 'עוז והדר'
שנת תשפ"ג לפ"ק

מהדורת דרייזין

פְּרֻשַׁת בְּרֵאשִׁית

דַּעַ"א וְאִי כִי תוֹרַתְנוּ הַקְדוּשָׁה נִקְשְׁרַת עִם
הַחֲכָמָה הָעֲלִיּוֹנָה וְכָל הַחֲכָמוֹת כִּלְנָן
נִכְלָלוֹת בָּהֶּ, וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרָאת תְּמִימָה (מַהֲלֵיס יט
ס), וְאִי וְהִיא מְשִׁיבַת נִפְשׁוֹ (סג) לְשִׁרְשָׁהּ.
וְהַמְצוּוֹת שֶׁנִּתְּנָנוּ לָנוּ בְּהַר סִינַי הֵם תְּרִי"ג,

שֶׁנֶּאֱמַר (דְּנִיִּיס לג ד) 'תּוֹרָה צְנָה לָנוּ מִשָּׁה', מְצוּוֹת
כְּמִנְיָן 'תּוֹרָה' קִבְּלָנוּ מִמִּשָּׁה, וְשִׁתִּי דְבָרוֹת
שֶׁמְעָנוּ וְהִבְנֵנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהִנֵּה הֵם תְּרִי"ג'
(מִכּוֹת כג:). וְדָבָר יְדוּעַ פִּי וְאִי כָּל הַמְצוּוֹת כִּלְנָן
אֱלֹהִיוֹת, וְשִׁקּוּלוֹת בְּמֵאֲזֵי הַחֲכָמָה, בְּנוֹיוֹת עַל

בִּיאורִים וְצִיּוּנִים

כולם שמעו במעמד הר סיני מכל מקום לא הבינו אלא את
השטים הראשונות. ז. וזה נרמז בפסוק: 'תורה צוה לנו
משה, ואם תוסיף להם את אנכי ולא יהיה שמעו מפי הגבורה,
הרי לך תרי"ג מצוות. ומקורו בגמרא (מכות כג:). דרש רבי שמלאי
שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה וכו' אמר רב
המנונא מאי קרא 'תורה צוה לנו משה מורשה', תורה בגימטריא
שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה
שמענום. ופירש ריב"ן (ד"ה מפי), דכתיב (מהל"ס סג יב) 'אחת דבר
אלהים ושטים זו שמענו'. ח. שְׁנַצְטוּיָנו בהם מכח שהם רצון
האלהים, ולא בגלל ענין ותועלת שע"פ שכל בשר ודם. ולהלן
מפרש ומוסיף שתוכן ומהות המצוה לגלות את רצון האלהים,
וזה גופא גילוי אלהות שתכליתו להשפיע לנפש האדם מאור
חכמה העליונה. ט. בַּשְׁמוֹנוּ כוונתו שהמצוות נאמרו במשקל
ומדה, שעור עשייתם החיוב והפסור. ומש"כ חכמה דעת ותבונה,
אינו כמליצה בעלמא אלא כוונתו כמ"ש רש"י (משלי ג יט) על
הפסוקים 'ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו
תהומות נבקעו', בחכמה היינו ע"פ התורה, והיא התורה והיא
התבונה והיא הדעת. הרי שנקט ענין חב"ד, וזו כוונת רבינו
שבכח מדות הללו נתגלה רצון המאציל בעשיית המצוות. עוד

א. רבינו עוסק בפתחה זו, בנתינת טעם לסדר הפרשיות
בתורה, ומדוע פתחה התורה בסיפור מעשה בראשית. ולכך
מקדים ומבאר את עיקר ענין התורה והמצוות, ולפי"ז נותן טעם
להקדים תחילה את מעשה בראשית. ב. שִׁמְקוֹם שורשה
העליון הוא בענינים נעלמים ועליונים, אלא שירדה ונשתלשלה
עד לעולם העשייה, ונתלבשה במעשה המצוות הכתובים בתורה.
וכמבואר כל זה בנפש החיים (שער ד פ"א-א). ג. כִּמוֹ שִׁמְפָּרֵשׁ
והולך להלן. ד. מִפְּרִשׁ שיש בה ב' ענינים, 'תמימה' שכוללת
כל עניני החכמה, 'משיבת נפש' לשורש הנפש בעולמות
העליונים, ע"י שמשפיע אליה מאור העליון, וכיון ששורש
הנשמה הוא מעולם העליון תחת כסא הכבוד, וקומת האדם
משתלשלת ויורדת עד לתחתונים בדרגת נפש, צריך ע"י אור
התורה להשיבה למעלה למקום שורשה בנשמה. ובתוס' יו"ט
כתב שהתורה באה מחכמה והנשמה ג"כ באה מחכמה ע"י בינה,
לכן התורה משיבת נפש. ה. שֵׁאת תְּרִי"א המצוות [חוץ מאנכי
ולא יהיה] שמעו מפי משה, ולא מפי הגבורה, תורה בגימטריא
תרי"א, וכך כתב רבינו גם בענין עשרת הדברות (שמות כ א ד"ה
וע). ו. רֵאָה מִשׁ"כ רבינו (סג) בשם רמב"ן, שזהו עיקר
החילוק בין שתי דיברות ראשונות, לשאר הדיברות, אף שאת

מִקְרוֹת וּמִלֻּאוֹת

מפרישיסחא צוק"ל שבגמרא (סנהדרין מד). אמרו על הפסוק (איכה
ג ד) 'במחשכים הושיבני', זהו תלמודה של בבל, ולכאורה תמוה
זה שמכנה תורה שבע"פ ח"ו לחושך, ואמר אדמו"ר במחשכים
הוא הגלות הדומה לחושך, הושיבני שנתן לנו התלמוד בבלי
שהיא תורת ה' משיבת נפש, שע"ז שהיא תמימה בקושיות
ואיבעיות היה הוה אמינא שע"י פלפול הוא שוכח מהדבקות
בבורא ב"ה ולזה אמר שאעפ"כ היא משיבת נפש. לעומת זאת
התלמוד ירושלמי שכל הסלקא דעתך והוה אמינא הם אמת
וקיום להעולם, ובלתי זה לא היינו יכולים להיות בגלות החושך
הזה אפילו שעה אחת.

וְאִי כָּל הַמְצוּוֹת כוֹלֵן אֱלֹהִיוֹת. ראה בביאורים, ומשמעות
נוספת נכללת בדברי רבינו, כפי שכתב בפרשת משפטים
(שמות כג יט) ועוד מקומות, שעניני המצוות מכוונים כנגד עולם

וְאִי כִי תוֹרַתְנוּ הַקְדוּשָׁה נִקְשְׁרַת עִם הַחֲכָמָה הָעֲלִיּוֹנָה.
בדפו"ר פותח דבריו בתיבת 'בראשית', וכתב ב'מנוח
מצא חן' אפשר שלכן נקט תיבת בראשית, כי תרגום ירושלמי
במילת בראשית ברא אלהים בחוכמתא ברא ה' ית שמיא וגו'
רומז לחכמה העליונה שנקראת ראשית סימן לדבר 'ראשית'
חכמה יראת ה' (מהל"ס קא י) ומלת יראת רומז לכתר עליון
שנקרא כן, ומלת ה' לתפארת שהוא גוף האילן כמ"ש המקובלים
וכ"כ הרב לקמן (פסוק ג). גם ירא"ת בגימטריא תורה, ורמזו
שבחכמה ברא ה' את העולם והתחיל בה בתורה לרמוז שהתורה
מיוסדת בחכמה העליונה שממנה כל החכמות, וזהו שכתב
בראשית דע כי תורתנו הקדושה נקשרת עם החכמה העליונה.
וְאִי וְהִיא מְשִׁיבַת נִפְשׁוֹ לְשׁוֹרְשָׁהּ. ברמתים צופים (על מא' דע
לחיה רנ"א פט"ו אות מא) הביא בשם אדמו"ר הרשב"י

אֲדֹנָי הַדַּעַת, מִיִּסְדוֹתֵי עַל עֲמוּדֵי הַתְּבוּנָה י, וְאֵין לָךְ כָּל מְצוּהָ שְׁלֵא יְהִיָּה נִכְלָל בָּהּ מִיֵּן אֶחָד מִמִּינֵי הַחֻקִּים. וְתַרְיָג מְצוּוֹת הִלְלוּ תַרְיָג פְּלָלִים הֵם, פִּי פְרֻטֵי הַמְצוּוֹת אֵין לָהֶם סוֹף וְתַכְלִית, וְהַדַּעַת נוֹתַנָּת פִּן י, פִּי פִינֹן שֶׁהַמְצוּוֹת אֱלֹהִיּוֹת וְכֵלֶן מוֹרוֹת עַל חֵיבוֹב מְצִיאוֹת אֱלֹהוֹתוֹ י

וְעַל יְדִיעָתוֹ מְצַד דְּרָכָיו וּפְעֻלוֹתָיו י, כְּשֶׁם שְׁאֵין תַּכְלִית מְשֻׁג לָנוּ מְצַד יְדִיעַת פְּעֻלוֹתָיו כִּף אֵין תַּכְלִית לְפְרֻטֵי הַמְצוּוֹת י. וְלִזְהָ פִּנֹן הַמְלָךְ דְּוָד עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּאָמְרוֹ לְכָל תַּכְלֵה י רְאִיתִי קֶץ רַחֲבָה מְצוּוֹתָךְ מְאֹד (מַלְאִים קֵט טו), בְּאֵר וְיָכִי כָּל דְּבַר יֵשׁ לוֹ קֶץ וְלַמְצוּוֹת אֵין קֶץ. וְאֵם פִּן כָּל

בִּיאורִים וְצִיּוּנִים

זה מקדים רבינו לברא את יסוד ענין תרי"ג מצוות, שכולן אלהיות, שקיבלנו אותן כדי להאציל עלינו מאור חכמה הפעליונה, ולכן הן בנויות באופן שיתקנו ויגדלו את איכות נפש האדם כשהיא מחוברת לגוף, וכנודע [שערי קדושה למהר"ח ויטאל (ש"ס פ"א) והוא ע"פ זוהר (ישלם קט)]: שיש תרי"ג אברים וגידין רוחניים בנפש, המכוונים לתרי"ג אברים וגידין בגוף. יד. שיש הרבה מאד מצוות לאין קץ, אלא שמבחינת מנין המצוות נכללו כולם לתרי"ג ענינים כלליים, שכולל בהם הרבה פרטים דומים להם. טו. בהכרח שאין גבול וסוף לפרטי המצוות, שהרי לפי תכליתן לתיקון האדם בהשגת האלהים וידיעת רצונו, מחוייב להיות שיש לזה הרבה מאד אופנים ודרכים לאין קץ. טז. משמע שכל תרי"א המצוות מכוונות לענין שתי הדברות של 'אנכי ולא יהיה', שענינים האמונה והידיעה בחיוב מציאות הבורא ושהוא האלהים המנהיג לכל העולמות ברצונו, וזה טעם לכך ששנים הללו שמעו מפי הגבורה, ואת השאר קיבלו ממש. ומקור הדבר מצינו בדברי רבינו (דניס ו' מ) על הפסוק 'ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו' באר בכאן שכר המצות, ואמר כי העיקר והכוונה שנצטוונו בכל החוקים האלה הוא יראת השם, ויסוד לכל המצות. יז. שבכל המצוות הן תחבולה כדי להנצל מיצר מחשבות לבו ולהגיע לאמת לידע שהכל מה' יתברך, ולהדבק באלהים חיים, כמו שאמרו בזוהר (ימיו פג): שנקראו תרי"ג עיטין, מלשון עצה, שע"י שיש יצה"ר צריכים לעצות כענין שכתוב (ישעיה כה ב) 'עצות מרחוק' והמצוות הם עצות מרחוק כמו שכתב הרמב"ם (סוף הל' אמת (חוקים)). יח. כשם שהשגת דרכי פעולותיו והנהגותיו של הקב"ה משתנים מעת לעת, ובכל רגע ובכל פעולה יש גילוי שונה של חכמת הבורא, נמצא שאין לו תכלית וסוף, כך גם קיום המצוות מוכרח לכלול דרכים ואופנים לגלותם בלי מנין וקצבה, כדי להשיג את רצון האלהים וידיעת חיוב מציאותו. יט. מלשון מדידה, כמו 'אלפים בת יכיל' (מלכים א' ז טו) 'וכל בשליש עפר הארץ' (ישעיה מ יט), כלומר לכל דבר הנמדד במדידה ובמנין יש קץ. מנוח מצא חן.

מקורות ומילואים

מצותך מאד וא"א לאדם לבוא עד תכליתה כי אם להשי"ת שהוא ידע את מקומה. אמנם אם נבאר כפשוטו [כפי שהובא בביאורים] שלכל דבר יש מידה אבל לתורה ומצוות אין מידה, נמצא שאף שיש מנין תרי"ג למצוות ולכאורה הרי זה ככרי תבואה גדול שיש בו תרי"ג סאים יש לו קץ ואפשר לבא עד סוף שיעורו ומנין פרטיו, אבל לפרטי מצוות התורה אין קץ כי כל מצוה ומצוה מתרי"ג מצוות היא כללית וכו' כמ"ש רבינו.

ירמוז על ענין האצילות הנקראת חכמה כמ"ש האריז"ל (ע"ס שער מז פ"ח) והיא תלויה במשקולת כמ"ש בספרא דצניעותא (ריש פ"ח) ספרא דשקיל במתקלא וכו', וראה גם בכתבי האריז"ל (מאמר אדם דלשילום, על סמיקון פ"א) אתתקן אדם קדמאה ברזא דמתקלא ואחסין לבושין דיקר ואמר וכו' אתקנו אינון דעאלו גו אתרא וכולהו ברזא הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, כולהון סליקו במתקלא על ידה דאם הבנים שמחה דקבילת כל נשמתין וכו' [וכ"כ הגר"א (ספ"ד טז) לבאר ענין המשקולת, שחכמה כף זכות, בינה כף חובה, ודעת מכרעת]. י. המצוות בנויות כך שבכח מידת הדעת להמשיך אור מעשייתן לכל העולמות ולפעול התיקונים הצריכים להם כרצון המאציל. בתוס' יו"ט מפרש שדעת היא שאדם משיג בשכלו ותבונה שהוא מבין דבר מתוך דבר, והחכמה שהוא קבל מרבו. וע"ד הקבלה חכמה היא חכמה העליונה, דעת ר"ל ת"ת נקרא דעת, תבונה היא בינה ות"י"ו נוספת ר"ל מלכות מקבלת שפע מבינה. יא. תחילה הן מיוסדות ביסוד הבנין על עמודי התבונה, שהיא מוציאה לפועל את מחשבת החכמה להיותו בעל צורה, ולבסוף הן בנויות על אדני הדעת, שהיא המכרעת בין חכמה לתבונה, [וממנה מתפשט בכל הגוף, כנודע בסוגית ג' מוחין]. יב. ירמוז כאן על ענין חב"ד, ולכן נקט חכמה דעת תבונה, ומה שהזכיר דעת באמצען, י"ל ממני שהוא קו האמצע ביניהם כנודע. יג. לא מצינו מקור ללשון זו, והוא יסוד חדש שלא מצינו לו חבר. ואפשר לפרש עומק כוונתו על ל"ב נתיבות חכמה, שהן מתפרטות ל"י ספירות כמו שכתב רבינו (נמנז טו לט) וז"ל: ומצוה זו שקולה ככל המצוות ושלורה לפי שהיא האבן הראשה הכוללת תרי"ג אבנים יקרות ושלשים ושתיים נתיבות, וכל נתיב ונתיב מתחלק לשנים, טוב ורע, בזכור ושמו, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, והנה הם ששים וארבע וכל אחד כלול מעשר ספירות הרי תר"ם, הוצא מהן עשרים ושבע אותיות התורה הם תרי"ג מצוות, וזהו שאמר במסכת שבועות (פט. מנחות מג): 'וראייתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'' (נמנז טו לט) שקולה מצוות ציצית כנגד כל המצוות כולן עכ"ל. ונמצא לפי"ז שכל מצוה כנגד מין אחד ממיני החכמה, היינו ספירה פרטית מתוך נתיבות החכמה. ובקטע

האצילות וכדוגמתם חקוק למעלה בעולם שכולו נחשב אלהות, ומשפיעים על תוספת האור והשפע היורד משם, ועל שם זה נקראות 'אלהיות' ששורשם הוא שם, ופעולתם היא כאן. ודו כי כ" דבר יש לו קץ ולמצוות אין קץ. במנוח מצא חן' מדקדק שלשון הכתוב הוא 'לכל תכלה ראיתי קץ' הרי שדוד המלך דיבר על כך שביכולתו לראות את הסוף והקץ שלהם מלבד בתורה והמצוות, וא"כ יש לומר שגם להם יש קץ אלא שהוא אינו יכול לראותו, וכיון שרחבה

מצוה ומצוה מתרי"ג מצוות היא כללית, וי"א כל אחת ואחת כוללת מצוות הרבה, וכן כלן, עד לאין קץ. ותרי"ג מצוות הללו נחלקות לשני חלקים משפלות ומקבלות, המצוות המשפלות הן אותן מצוות שהשכל מעיד עליהן ומבחין בהן, ושאלו לא נכתבו הנה המשפיל מוציא אותן בשכלו, כמצוות כבוד אב ואם, והרציחה, והנאוף, והגנבה, ועדות שקר, והגזל, וכיוצא בהם. המצוות המקבלות הן אותן מצוות שלא ישיגם האדם לעולם, ולא ימצאם בשכלו כלל, אבל

הוא צריך בהן אל הקבלה, כמצוות השופר והספה והלולב, מצוות היבום והחליצה, ומצוות השמטה והיובל, והקרבנות והפלאים, וכיוצא בהם. ואלו ואלו לתועלת הגוף והנפש, יש במשפלות תועלת גופני בקיום העולם כמשפטי העמים וכהנהגותיהם, וכישווי הארצות והמדינות, ובהן תועלת הנפש גם כן, ויש במקבלות תועלת נפשית, כי תתעלה הנפש בהן ותשיג בקיומן חיי העולם הבא, ובהן תועלת הגוף גם כן:

ביאורים וציורים

כ. רבינו מסכם בקטע זה את תכלית המצוות, שהן כדי להשיג ולרע את אמתת הבורא מצד פעולותיו, וזה גופא מחייב שהתועלת לנפש האדם בכל זה היא בכך שהחלק הרוחני שבו מיועד להתגדל ולקבל שפע מהעליונים שמקשרים אותו לשרשו באור העליון שהיא החכמה העליונה. כא. שהשכל מבחין בין טוב לרע, כיצד ראוי לנהוג לפי המדות הטובות, וכיצד ראוי להמנע מפעולות ששרשם במדות רעות, וזה פשוט ששלמות האדם לא תתכן אלא בתיקון מדותיו, ולכן השכל מעיד עליהן שכך הוא רצון האלהים. כב. שלא נתגלה לשכל האדם מהות ענינם וטובתם, אך כך קיבלנו ע"י משה מפי הגבורה שזהו רצון האלהים. כג. תועלת הגוף הוא תיקון וקיום חיי בעולם הזה, ותועלת הנפש הוא תיקון המדות וכוחות הנפש, וגם עליו דרגת הנשמה המושפעת מכוחות הנפש המשותף לגוף. ומקור דברי רבינו בזה הוא דברי הרמב"ם במורה נבוכים (מ"ג פ"ו) כוונת כלל התורה שני דברים, והם תיקון הנפש ותיקון הגוף וע"ש שהאריך הרבה בפרטי הענין. וראה עוד בדברי רבינו (שמות ל' ג') שכל המצוות הם עיקר הקדושה, ומקורו במכילתא (משפטים מס' דספא ט) וספרי (של ט). כד. לפי פשוטו

גם תועלת זו היא מהשכל, שכשהמעשים טובים הם פועלים את תיקון המדות וכוחות הנפש. ובמנוח מצא חן מפרש שאין זה נמשך בטבע ומהשכל, אלא תועלת הנפש היא בהשגחה וברצון השי"ת שהבטיח את ישראל בהן שיוכו בהן בעוה"ב בקיומם, אבל האומות אע"פ שמקיימים אותם אין מקבלים עליהם שכר כענין שאמרו חז"ל (קידושין ל"א). גדול המצווה ועושה וכו'. אבל במקובלות הענין בהיפך שהתועלת הנפשית הוא בטבע רוחני אע"פ שאיננו בטבע הגשמי המפורסם שבעולם השפל, דאם לא כן למה היה השי"ת מצוה אותם אם לא היה בהם טעם וטבע רוחני, ולפי שהם טבעיים רוחניים מועילים לנשמה שאף היא רוחנית. ולכך כשם שהנשמה נסתרת ואין בני אדם יכולים לחשוב מהותה כי כבר נלאו רעיוני כל הפילוסופים על זה, כן אלו המצוות טעמם נסתרת מדעות בני אדם כי אין ישיגו טבע ודבקות רוחני אם לא ישיגו הדבר הרוחני עצמו. כה. ע"י שהנפש מתעלה בעבודת קיום המצוות זוכה לחלקו בחיי עולם הבא, וזה גופא נותן את הקיום בעוה"ב, כנגד מה שהמושכלות נותנות קיום לחיי עוה"ז. כו. כגון בשבת שהוא יום מנוחה ששבת מהמלאכה, וכן בשמיטה ויובל, שיש תועלת לאנשים

מקורות ומילואים

והו כל אחת ואחת כוללת מצוות הרבה וכן כולן עד לאין קץ. כעין זה כתב הרש"ש (נהר שלום, הקדמה למוצטט הנהר י ע"ב) שיש בכל מצוה תרי"ג מצוות, ואלו התרי"ג מצוות הכוללות בכל מצוה אינם התרי"ג מצוות השלימות השרשיות הכוללות הגדולות, כי אם כן במה תשתנה מצוה ממצוה אחרת בשמה ובמעשה ובמה ישתנה אבר זה מאבר זה ותיקון נשמה זו מנשמה אחרת.

רצונו בבריאה, וזה ישלים לנו את יסודות קיום התורה והמצוות.

וזהו ובהן תועלת הגוף גם כן. הרמב"ן (ויקרא י"ז ד) האריך לבאר שיש ד' דרגות בקבלת התועלת מקיום המצוות לחיי הגוף בעוה"ז וע"ש ברבינו שהביא כדבריו: ודע כי חיי האדם במצוות כפי הכנתו להם, כי העושה המצוות שלא לשמן על מנת לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד, ועל זה נאמר (משלי ג טו) 'כשמאלה עושר וכבוד', ופירושו (שע"ט ג): למשמאילים בה עושר וכבוד, וכן אותם אשר הם מתעסקין במצוות על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדים מיראה, זוכים ככוונתם להנצל ממשפטי הרשעים, ונפשם בטוב תלין והעוסקין במצוות מאהבה כדון וכראוי, עם עסקי העולם הזה, כענין הנוכר בתורה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו ט) 'זהו שיש לכם דיש את בצירי וגו'', יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהג העולם, ולחיי העולם הבא זכותם שלמה שם והעושים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבתם וכוונתם בבוראם בלבד כענין שנאמר באלהיו, בהדבק

וזהו ואלו ואלו לתועלת הגוף והנפש. בביאורים הובא הענין הנודע שתרי"ג מצוות מכוונות כנגד תרי"ג אברים וגידין [שס"ה לאוין כנגד שס"ה גידין, רמ"ח עשין כנגד רמ"ח אברים], וזה תורף דברי רבינו כאן שתועלת המצוות הן לקיום הגוף והנפש, ושיסוד ענין המצוה הוא להשיג את מציאות הבורא רצונו ודרכי פעולותיו, וזה מקשר אותנו עד החכמה העליונה שהיא שורש החיים ואור הנשמה. וכל זה הוא הקדמה למה שיבאר רבינו לבסוף שכיון שזו תכלית התורה והמצוות, לכן הוצרכה התורה להקדים ולפתוח במעשה בראשית כדי שנדע ונשיג את חיוב מציאות האלהים ומה

בְּשָׂרוֹ מֵרַפָּא' (משלי ד כג), הָא לְמַדְתָּ שְׁיֵשׁ בְּכָל
הַמְצֻוֹת תּוֹעַלַת הַגּוֹף וְהַנְּפֶשׁ:

וְאַם תִּשְׁאַל לֵי וְתֹאמַר מֵאַיִן לָנוּ מִן הַפְּתוּב שְׁפָל
הַחֲכָמוֹת נְכַלְלוֹת בַּתּוֹרָה וְנִמְשָׁכוֹת וְיִצְאוֹת
מִמֶּנָּה, הִנֵּה שְׂלֵמָה עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּאֵר זֶה בַּתּוֹךְ
רִמְזֵי דְבָרָיו, וְהוּא אָמְרוּ נִפְתַּת תְּשַׁפְּנָה שְׁפָתוֹתַי
כְּלֵה דִבְשׁ וְחָלַב תַּחַת לְשׁוֹנֵי רִיחֵי שְׂלֵמֵיךָ כְּרִיחֵי
לְבָנוֹן' (ש"ס ד ז), הַמְשִׁיל הַתּוֹרָה לְכָלֵה, וְכִמוֹ
שֶׁדִּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (בבב"ד ז יב) וְיַהֲיֵי בְיוֹם פְּלוֹת
מִשָּׁה' (בבב"ד ז ט), פְּלוֹת כְּתִיב, בְּיוֹם שֶׁנִּכְנַסָּה כְּלֵה
לְחֶפְזֵי, וְדִרְשׁוּ עוֹד רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (בבב"ד ז ט), אֶל
תִּקְרֵי מוֹרְשָׁה יי (דנ"ט ג ד) אֶלָּא מֵאַרְשָׁה יי. וְלְמַדְךָ

וְכַדִּי לְבָאָר שְׁכָל מְצֻוֹת שְׂבַתוֹרָה יֵשׁ בִּהֶן תּוֹעַלַת
הַגּוֹף וְהַנְּפֶשׁ, וְיַחַד הַעֵיד מִשָּׁה רַבֵּנוּ עָלָיו
הַשְּׁלוֹם וְאַמְרֵי לְטוֹב לָנוּ כֹּל הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ כֶּהֵיִם
הִנֵּה' (דנ"ט ו טז), וְכָתִיב (ס"ד פסוק כה) וְצַדִּיקָה תְהִיָּה
לָנוּ כִּי נִשְׁמַר לְעֵשׂוֹת וְגו' לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵר
כִּי קָיוֹם הַמְצֻוֹת הוּא כּוֹלָל שְׁתֵּי תּוֹעַלֵיִת, תּוֹעַלַת
כָּלֵל הַגּוֹף בְּעוֹלָם הַזֶּה וְתּוֹעַלַת הַנְּפֶשׁ לְעוֹלָם הַבָּא,
זֶה שֶׁהַזְכִּיר בְּכָלֵל לְטוֹב לָנוּ כֹּל הַיָּמִים יי, וְאַחַר
כֶּן הוֹסִיף פָּרוּשׁ כְּלָל וְפָרַט לְחֵיתָנוּ כֶּהֵיִם הַזֶּה
זֶהוּ תּוֹעַלַת הַגּוֹף בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְצַדִּיקָה תְהִיָּה לָנוּ
לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ זֶהוּ תּוֹעַלַת הַנְּפֶשׁ לְעוֹלָם הַבָּא יי.
וְכֵן בְּאֵר שְׂלֵמָה הַמְלֵךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם הַעֲנִיֵן הַזֶּה
בְּעֵצְמוֹ, הוּא שְׁאָמַר 'כִּי חֵיִים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וְלִכְלֵל

בִּיאורִים וְצִיּוֹנִים

הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, ומדוקדק במשנה שהיא נותנת לעושיה היינו מעשה המצוות. ומשמעות הפסוק 'חיים' הוא חיי הנצח בעוה"ב, הוא תועלת הנפש, וילכל בשרו מרפא הוא תועלת הגוף. תוסי' יו"ט. לא. עתה חוזר למה שכתב בתחילת דבריו, שהתורה נקראת 'תמימה' על שם שכל החכמות נכללות בה. לב. כן הוא בתנחומא (ש"ס ט). ובמקום אחר (שמות לא יב) על הפסוק 'ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות', כתב רש"י מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה (ג יא-ג), אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים. ומקורו בתנחומא (פי מש"ט) והובא שם בדברי רבינו. אמנם מש"כ רבינו כאן על הפסוק 'ביום כלות משה להקים את המשכן' צריך ביאור שהרי ענין כלה כאן הוזכר על כך שבהקמת המשכן היו ישראל ככלה בחופתה, ואיך זה מסייע לכך שהתורה נמשלה לכלה. ואפשר שעיקר הקמת המשכן היה כדי לקבוע מקום לארון העדות ששם הלוחות וספר התורה (וכ"כ רבינו (שמות כה ז) שהמשכן כולו לא נעשה אלא בשביל הארון), נמצא שהחשיבות כלה שייכת להנחת התורה אצלם. לג. ע"ה הפסוק: 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב'. לד. הרי שהתורה נקראת מאורשה לעם ישראל, דהיינו כלה

בקיום המצוה, שהפירות הפקר ושדות חוזרות לבעליהם וכיו"ב. ועוד מין תועלת לגוף שיש שכר למצוות גם בחיי עוה"ז כפי המובטח בתורה כמה פעמים, בביאת הארץ ולבתים מלאים כל טוב ושאר תענוגים גשמיים הנזכרים בתורה ושכר זה הוא תועלת הגוף, שהמצוה משפיעה ברכה לאדם לדבקות ההשגחה אז בהם. ע"פ מנחם מצא חן. וראה במילואים. כז. תחילת הפסוק הוא: 'ויצוינו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו וגו'. כח. בכך משנה רבינו מפירוש הרמב"ם במו"נ, שהרמב"ם מפרש זאת על עולם הבא, ורבינו כאן נקט שזה ענין כללי על כל חיי העולמות. אכן בפירושו בחומש דברים (ו טז) פירש כדעת הרמב"ם, וז"ל: לטוב לנו כל הימים זה תועלת הנפש לעולם הבא, כי הם הם הנקראים 'ימים', וזהו מה שכתוב בצדיקים (מלש"ט ד ט) 'בא בימים' בלשון ידיעה, כי הוא מתקרב לאותן הימים הארוכים הנצחיים, אותן שהזכיר דוד עליהם (פסל"ס לז יג) 'מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב', כי באותן הימים יזכה האדם לטוב הצפון. כט. מפני ש'לפני ה' אלהינו' הוא בעולם הנשמות. רבינו (דנ"ט ס). ל. מקורו בדברי המשנה (אבות פ"א מ"ו) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר 'כי חיים

מקורות ומילואים

והו העיד משה רבינו ע"ה ואמר וכו'. מקור הדברים הוא במורה הנבוכים לרמב"ם (ח"ג פכ"ז) וז"ל: וכבר כתבה התורה שתי השלמויות, והגידה אלינו שתכלית אלו התורות כולם להגיע אליהם, אמר (דנ"ט ו טז) 'ויצוינו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה'. והקדים הנה השלמות האחרון לפי מעלתו כמו שבארנו, שהוא התכלית האחרון. והוא אמרו 'לטוב לנו כל הימים'. הנה ידעת אמרם ז"ל, בפרוש אמרו יתברך, 'למען ייטב לך והארכת ימים' אמרו 'למען ייטב לך' לעולם שכולו טוב, 'והארכת ימים' לעולם שכולו ארוך. כן אמרו הנה, 'לטוב לנו כל הימים', הכונה, הענין ההוא בעצמו, רצוני לומר, להגיע אל עולם שכולו טוב וארוך'. והוא העמידה המתמדת. ואמרו

נפשם בשם הנכבד, יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו, וכידוע ממנו בקבלה, וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים. ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצוות 'למען יאריך ימך' (שמות כ יג), 'למען תחיה' (דנ"ט טו ט), 'והארכת ימים' (ש"ס כג ו), כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד. עכ"ל. ובמנחם מצא חן הוסיף כאן טעם לכך שהזכירו הרבה תענוגים גשמיים בתורה בשכר המצוות, ולא הזכירו התענוגים הרוחניים, וזה לפי שרוב מצוות התורה הן המקובלות על כן אין צריך להבטיחם כל כך על הרוחניים כי הם נמשכים בטבע רוחנו [כמו שהובא בבאורים], אבל הגשמיים אין נמשכים מן המקובלות בטבע, רק בעבור הבטחת השי"ת בהם, על כן הוצרך להבטיח בהם.

שְׁלֵמָה הַמְלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּפָתוֹב הַזֶּה שְׁפָל
הַחֲכָמֹת הַנִּמְשָׁלוֹת לִנְפֹת, פֶּלֶן נוֹטְפוֹת מִשְׁפָּתֵי
הַכֶּלֶה יי. וּמָה שֶׁהִמְשִׁילָן לִנְפֹת, לְפִי שְׁפָל
הַחֲכָמֹת חוּץ מִחֲכָמַת תּוֹרָתָנוּ פֶּלֶן יֵשׁ בָּהֶם
תַּעֲרֹכַת וְסִיג, כַּנֶּפֶת הַזֶּה שְׁפוֹלָל הַדְּבָשׁ וְשַׁעוֹה יי,
אַבְל חֲכָמַת תּוֹרָתָנוּ הַקְּדוּשָׁה הִיא הַדְּבָשׁ הַגְּמוּרִי
הַנִּקְי מִן הַשַּׁעוֹה וּמְפָל פְּסֻלַת, זֶהוּ אָמְרוּ 'דְּבָשׁ
וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶף', שֶׁהַדְּבָשׁ וְהַחֶלֶב הֵם דְּבָרִים
זָפִים נְקִיִּים מְאִין סִיג, וְכֵן דּוֹד הַמְּלִיךְ עָלָיו
הַשְּׁלוֹם הַמְּשִׁיל תּוֹרָתָנוּ לְכֶסֶף צְרוּף שְׁאִין בּוֹ
סִיג יי, הוּא שְׁאָמַר 'אֲמָרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת כֶּסֶף
צְרוּף וְגו' (מִסְלֵס י ב). וְלִפִּי שֵׁשׁ בְּחֲכָמֹת תּוֹרָתָנוּ
הַנִּקְיָה וְהַזָּכָה דְּבָרִים נְקִיִּים רְאוּיִים לְהִסְתַּיֵּר יי,
מִפְּנֵי זֶה אָמַר 'תַּחַת לְשׁוֹנֶף', כְּלוֹמַר חֵיב אֲתָה
לְהַעֲלִימָם שְׁלֵא תוֹצִיאֵם מִפִּיךָ יי, כְּעֻנְיָן שְׁכָתוֹב
(מִשְׁלֵס ה י) 'יִהְיֶה לְךָ לְבַדָּךְ וְאִין לְזָרִים אֲתָךְ, וְכֵן

דְּרָשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (פִּסְחִיס קיט.) מֵאֵי וְלִמְכָסָה עֲתִיק'
(ישעי' כג יט), דְּבָרִים שְׁפָסָה עֲתִיק יוֹמִין יי אֵל
תְּגַלֵּם יי. וְלִקַּח לְדָגְמָא אַחַת מִמְצוֹת שֶׁל תּוֹרָה
שֶׁהִיא מִן הַדְּבָרִים הָרְאוּיִים לְהִסְתַּיֵּר, וְהִיא מְצוֹת
צִיצִית, זֶהוּ וְרִיחַ שְׁלֵמַתִּיךָ כְּרִיחַ לְבָנוֹן, וְכִכָּר
יִדְעָתָּ כִּי 'רִיחַ' הוּא זְכוּרֹן הַדְּבָרִי יי, וְיִכְעֻנְיָן
שְׁכָתוֹב בְּקִרְבָּנוֹת (ויקרא ו ט) 'אֲזַכְּרָתָה רִיחַ נִיחַח',
וְכִתִּיב בְּצִיצִית (נמלני טו לט) 'וְרִאֲיִתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם',
וְאָמַר כִּי זְכוּרֹן אֹתָם הַמְצוֹת כְּזָכוּרֹן לְבָנוֹן,
וְהַלְבָּנוֹן הִיא הַחֲכָמָה יי (פ' הַנְּבִיאִי לוֹת קעמ) אֲשֶׁר
מְצוֹת צִיצִית רוֹמְזַת אֲלֶיהָ יי, וְל"ב חוֹטִיִן כְּנִגְדָּ
ל"ב נְתִיבוֹת פְּלִיאוֹת חֲכָמָה יי, וְהֵבֵן זֶה:

וְכִכָּר בְּאָרוּ לָנוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל מַעֲלַת הַתּוֹרָה
וְשְׁלֵמוֹתָהּ וְהִיאָךְ הִיא כּוֹלֶלֶת הָעֲלִיּוֹנִים
וְהַתַּחֲתוֹנִים יי, עַד שֶׁהוֹדִיעוּנוּ שְׁאֵלוֹ נִכְתָּבָה

בִּיאורִים וְצִיּוּנִים

(ויקרא ז ט) 'ועתיק יומין יתיב' שנראה לו הקב"ה כדמות זקן בא
בימים היושב על כסאו. ובדפוד"ר נאפולי: עתיק יומיא.
מג. בגמרא אמרו: זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין ומאי
נינהו סתרי תורה, ופירש רשב"ם (ד"ה סמ"י) מעשה מרכבה ומעשי
בראשית ופירושו של שם ה'. וזו כוונת רבינו שהנלמד מדרשה
זו הוא שצריך לכסותם ולא לגלותם. **מד.** שיש פרטים במצות
ציצית שהם רמז לעניני החכמה, בדרך סוד, וזה נחשב כמו ריח
שמזכיר את הדבר מבלי לחוש אותו בממשות. וגם שהריח טמון
בפנימיות הדבר, ונודף ריחו מחוץ לגבולות החומר, כדוגמת
האור הרוחני הפנימי של המצוה שמאיר לכל העולמות.
מה. כן מבואר במפרשי הזוהר (מלו"ע ג), ויש בזה נוטריקון:
ל"ב הם ל"ב נתיבות חכמה, נו"ן הם ג' שערי בינה. קהלת
יעקב (עין עז). וכן מוכח בזוהר (פמ"ח י"ג) ארזי לבנון אנון
חמשין תרעין. ובתורת חיים מפרש: לבנו"ן בגימטריא כמנין
קל"ח, והוא כמנין ראשי תיבות נתיבות פליאות חכמה.
מו. כמאמר הכתוב (ש"ש ז ט) 'אתי מלבנון כלה', וכלה זו
היא החכמה שהיא התורה, כמו שפתח רבינו כאן, וכן הפסוק
שהביא לעיל 'וריח שלמותיך כריח לבנון' מדבר על הכלה.
מז. ראה בדברי רבינו (נמ"ז טו ל) בהרחבה. ציצית גימטריא
פליאות חכמה. תורת חיים. **מח.** רבינו בא ללמדנו שהתורה

העומדת לנישואין. לה. נקט שפתים ולא פה, ויש בכך רמז
שעיקר הפה הוא על התורה שבעל פה כמבואר בתיקוני זוהר
(הקדמה ז י). והשפתים שהן חיצוניות, הם לשאר חכמות
החיצוניות. **לו.** נופת הוא החומר שמוציאה הדבורה מצוף
הפרחים, וממנו נעשה הדבש, ומעורב הוא עם דונג השעוה
כקליפה השומרת וסוגרת עליו. והדבש הנודת מכורות הדבורים
בלי השעוה הוא דך ונקי בלי שום סיג. **לז.** ראה בדברי
רבינו (פמ"ח לפ"ט ויק"ט) שהתורה נחשבת מתוקה יותר מדבש,
שהדבש הוא תענוג לגוף והחכמה הוא תענוג שכלי, ועל זה
נאמר (מס"ס י"ט י"ג) 'ומתוקים מדבש ונופת צופים'. והגרא"א (מש"ל
מ"י א) הביא שדב"ש נוטריקון דעה בינה שכל, שהן סודות
התורה. **לח.** שהכסף מתחילה מעורב בו פסולת וסיגים,
והצורף מבררו מהם ונעשה כסף צרוף המטהר מהם. **לט.** הם
סודות התורה. **מ.** ש"א יעלו על לשונו לדבר בהם. בתוס'
יר"ט הוסיף שתחת הלשון הוא הלב, לכן אמר זה לא יצא מפיו
אלא ישמור בלב וכענין שכתוב 'יהי לך לבדך' ר"ל ללב לבד,
'ואין לזרים אתך' שלא יצא מפיו. **מא.** ש"א יגלה הסוד
לאחרים, וכ"כ רבינו בפרשת ויקהל (שמות לה ז) שנרמז לנו בכאן
שאין לגלות ענינים נסתרים בהמון, ולא נצטוו משה לגלות סוד
השבת אלא ליחידים בישראל, עי"ש. **מב.** זה הקב"ה דכתיב

מקורות ומילואים

ועל כן יאמר מזבח אדמה תעשה לי, לבדי לשם המיוחד
ותעלה עליו הקרבנות, וכל מקום אשר אמשך הרצון לשמי
על ידי הקרבנות אבוא אליך וברכתיך, הרי הברכות נמשכות
לך מעתה כי כשהברכה נאצלת לשמו ממקור הברכה אז העולם
מתברך, ומלת 'אזכיר' מלשון 'אזכרתה' (ויקרא ז ג) שהוא
המשכת ריח, וכן 'מזכיר לבונה' (ישעי' לו ג), 'מזכור בנייהם
מזבחותרם' (יחזק' י"ז ט), 'מזכירה דודיך מייך' (ש"ש א ט), ויהיה

לחיותנו כהיום הזה' הוא זאת העמידה הגשמית הראשונה
הנמשכת קצת זמן, אשר לא תשלם מסודרת אלא בקיבוץ המדיני
כמו שבארנו.
יז. וכענין שכתוב בקרבנות. ראה בדברי רבינו סוף פרשת
יתרו (שמות כ ט) על הפסוק 'בכל המקום אשר
אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך': הכתוב הזה יש בו פתח
להבין ענין הקרבנות, והכתובים האלה דיבור השם המיוחד